

terecht op dat er enkel in de aanhef van beide gedichten enige gelijkenis te vinden is. Van Ostaijen begon zijn gedicht met de gevleugelde woorden en zetwerk:

ASTA NIELSEN

ASTA

astra

ster

koningin Onze lieve Vrouw

Onze lieve Vrouw van Denemarken

dragen wij u onder baldakijnen

brede HOSTIE

Gij

De beschuldiging van letterdiefstal was het eerste noch laatste akkefietje onder eerezuchtige haantjes-de-voorste. Het pesterige en zwart-humoristische steekspel was al een tijdje aan de gang. Zo had Van Ostaijen als 'Paus van Halensee' Paul Joostens bijvoorbeeld per bulla geëxcommuniceerd uit zijn 'H. Kubistische en flamingantische Kerk'. Die ban is waarschijnlijk even ironisch op te vatten als de plagiaatkwestie. De ketterse Joostens, die altijd waakte over zijn individuele artistieke vrijheid, had ondertussen wel genoeg van de door Van Ostaijen opgelegde esthetische aanbevelingen en regels. Van Ostaijen zag van zijn kant 'zijn' avant-garde meer en meer uit elkaar vallen en reageerde even bitsig. Dat zijn de belangrijkste verklaringen voor zowel de gewichtig klinkende 'excom-

aan Paul Joostens

A
S
T
A

municatie' als de beschuldiging van plagiaat. Ondanks alles bleven Paul en Paul wel met elkaar in contact. 'Onze Asta', filmster, godin en muze bleef een passie die verbond, zelfs voorbij de tijdelijkheid van het leven, zoals blijkt uit het in memoriam.

Adriaan Gonnissen is de nieuwe conservator moderne kunst in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. De voorbije jaren was hij actief als tentoonstellings- en boekenmaker in Mu.ZEE, Oostende. Hij cureerde retrospectieve tentoonstellingen rond Belgische avant-gardekunstenaars als Jules Schmalzigaug en Paul Joostens, en transnationale of -regionale overzichten als *Flouquet, Kassák, Léonard: de architectuur van het beeld tijdens het interbellum* en *Trans-Atlantische modernismen. België-Argentinië 1910-1958*.

'Allons travailler!' Paul van Ostaijens aversie voor Emile Vandervelde

Want er dient nogmaals op gedrukt: de Arbeiderspartij gevoelt zich voor 't ooggenblik in de allereerste plaats Belgisch.

Karel van de Woestijne (ooggetuigenverslag in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van de gebeurtenissen in Brussel op 14 november 1918)

Erik Spinoy \ In 'De aftocht', het begin 1921 geschreven slotgedicht van *Bezette Stad*, evocert Paul van Ostaijen achtereenvolgens de aftocht van de onttakelde kaiserliche Armee, de angstige verwachting van de bevolking in de bijna bevrijde stad, de terugkeer van het Belgische leger en de uitzinnige feestvreugde in de nasleep hiervan. Van Ostaijen verwijst daarbij naar een aantal historische figuren die in die dagen een belangrijke rol hebben gespeeld, zoals keizer Wilhelm II, de Duitse communistenleider Karl Liebknecht, de Amerikaanse president Woodrow Wilson, de Belgische kardinaal Mercier en de Brusselse burgemeester Adolphe Max.

Op de negende pagina (van de vijftien) hebben de Belgische zegekreten het al overgenomen van het deprimerende 'débacle' van de Duitse troepen. Onderaan die pagina staat te lezen: 'Allons travailler zegt de slimmerik'. Wie die 'slimmerik' dan wel geweest mocht zijn, is me lange tijd onduidelijk gebleven — tot ik op een passage stuitte uit het journalistieke werk van Karel van de Woestijne voor de NRC. De 'Florentijn' (zoals Van Ostaijen hem noemde) beschrijft daarin hoe de socialistische voorman Emile Vandervelde op 14 november 1918 onverwacht in het Brusselse Volkshuis aankwam en er dezelfde avond nog de menigte toesprak op een druk bijgewoonde meeting. Volgens Van de Woestijne eindigde die toespraak als volgt:

Ons wacht de positieve taak van den opbouw. Vier jaar hebben wij hard gewerkt. Maar zullen wij daarom nu aan rust gaan denken? Neen, nimmer! Meer dan ooit moet de leus klinken dat Zola's boek 'l'œuvre' besluit: 'Allons travailler!'

Vive tout le monde

Vive Max

Vive Mercier

Vive

Martel

Suzon

Wilson panopticumheld
 ideologie van vegetarische restaurants
 de mens is goed enz. enz.
 je weet wel

NIHIL in alle talen
 ne t'en fais pas
 lig nou niet te klessen
ALLES WURSCHT

Allons travailler zegt de slimmerik

en zuipt Bourgogne

NIHIL

dat is het woord

vernietiging

God godsdienst metafiziek kerken kunst bordelen geest

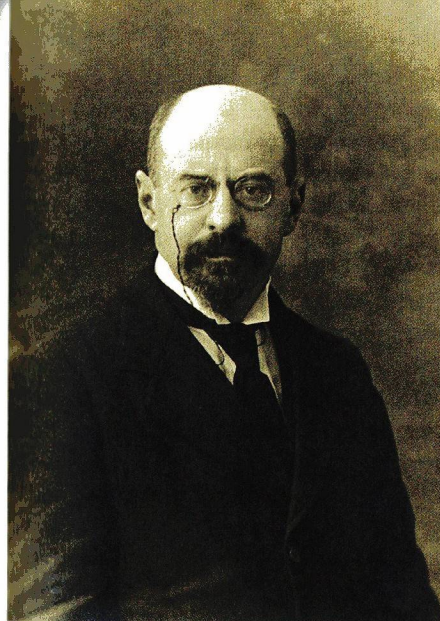
lig nou niet te klessen

vernietigen

HEIL DE SENEGALEZEN

gezegend zijt Gij Maria onder alle vrouwen want Uw buik

IS ONVRUCHTBAAR

Emile Vandervelde.

Vermoedelijk verwijst Van Ostaijen hier dus naar Vandervelde. Daar zijn behalve Van de Woestijnes verslag nog wel meer aanwijzingen voor. In 'De aftocht' komt de geciteerde regel voor in een context waarin de bevrijding al een feit lijkt te zijn, maar de grootse bevrijdingsfeesten nog moeten plaatsvinden. Dat is historisch correct: Vandervelde hield zijn toespraak op 14 november, de blijde intrede in Brussel van de zegevierende Belgische koning Albert, die aanleiding gaf tot soms uitzinnige volksvreugde, vond pas plaats op 22 november. Voorts doet

'Allons travailler zegt de slimmerik' uit 'De aftocht' in *Bezette Stad*, gevolgd door het 'en zuipt Bourgogne' op de volgende pagina.

het substantief 'slimmerik' niet veel goeds vermoeden: het doet denken aan opportunisme en berekening. Dat vermoeden wordt trouwens bevestigd doordat Van Ostaijen op de volgende bladzijde bij 'zegt de slimmerik' aanknoopt met 'en zuipt Bourgogne', waarmee hij Vandervelde associeert met een elite die anderen ertoe aanspoort om te werken en ondertussen zelf achterover leunt en letterlijk met volle teugen ('zuipt') profiteert van genoegens voor de happy few. Dat is dan weer in overeenstemming met het negatieve beeld dat Van Ostaijen elders ophangt van Vandervelde. Begin februari 1920, ongeveer een jaar voor het ontstaan van 'De aftocht', schrijft Van Ostaijen aan de latere vormgever van *Bezette Stad* Oscar Jespers:

Het telegram van gelukwensen van Kerenski (de salon-sociolo) aan v.d.V., zou het je moeten klaar maken wat ik meen. V.d. Velde heeft met soc. niets te doen. Bij hem kan het zich hoogstens handelen om het wetenschappelijk experimenteren van het histories-materialisties Marxisme (dat Marx overigens gedeeltelijk zelf bekampt.) [...] Huysmans loopt te veel in 't gareel van v.d. Velde.

Deze passage kan enige context gebruiken. Van Ostaijen heeft in Berlijn het mislukken van de Novemberrevolutie meegemaakt en de moord in januari 1920 op de communistische leiders Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, naar wie hij erg opkeek. In die revolutie stonden radicale communisten tegenover gematigde socialisten, die mede de revolutie hielpen te onderdrukken. 1920 is overigens het jaar waarin Van Ostaijen zich nadrukkelijk als communist identificeert en erg bezig is met de vraag naar zijn politieke rol als intellectueel en als schrijver. Aleksandr Kerenski was een gematigd socialistisch ('salon-sociolo') leider van de Februari-

V.d. Velde heeft met soc. niets te doen.

Bij hem kan het zich hoogstens handelen om het wetenschappelijk experimenteren van het historiematerialisties Marxisme

revolutie in Rusland, en (de enige socialistische) minister en vervolgens ook premier van de Voorlopige Regering, tot hij eind 1917 de macht verloor aan de Bolsjewieken. Van Ostajien moet zich in zijn brief hebben verschreven: het was Vandervelde die Kerenski een telegram met felicitaties stuurde, en niet omgekeerd. Dat telegram moet in de context van de Russische machtswissel en van de Eerste Wereldoorlog worden gezien. Wanneer de Belgische regering begin 1917 vaststelt dat de tsaar is afgezet en er een nieuw bewind is geïnstalleerd, probeert ze er — net als andere geallieerde landen — de Voorlopige Regering toe te brengen om de oorlog tegen Duitsland voort te zetten. Met het oog daarop verzoekt eerste minister de Broqueville Vandervelde, de enige socialistische minister in zijn regering, om zijn invloed aan te wenden bij Kerenski. Vandervelde stuurt Kerenski hierop

een telegram met (vertaald door mij, ES) de volgende tekst:

In naam van de Belgische arbeiders, die van ons gemeenschappelijk streven hun verlossing en het einde van hun ellende verwachten, wens ik u van harte geluk en verheug me over de geweldige gebeurtenis die zich heeft voltrokken. De toestand is voortaan helder. Het gaat om de strijd van alle vrije volkeren tegen de laatste drie autocratieën die de wereld hun militaire en politieke hegemonie proberen op te leggen. Moge het voorbeeld van het Russische proletariaat tot het geweten spreken van hen die aan de andere kant van de loopgraven nog het regime van de personele macht moeten ondergaan, en moge ook de eenheid van de nationale krachten die u heeft bevrijd, onverzettelijk standhouden tot de volledige overwinning van het recht en de vrijheid.

Op dit telegram volgt enkele dagen later nog 'Aux ouvriers russes', een 'manifest' van de Belgische socialistische partij (waarvan Vandervelde voorzitter was) met dezelfde strekking. In het voorjaar van 1917 zou Vandervelde bovendien als lid van een Belgische delegatie naar Rusland afreizen om er de boodschap nog eens kracht bij te zetten.

Dit doet vermoeden wat de 'communist' Van Ostajien precies tegenstond in het optreden van Vandervelde: die moet in zijn ogen de internationale rode solidariteit ondergeschikt hebben gemaakt aan de Belgische patriotische agenda, en zo ook aan het militarisme en imperialisme van de bondgenoten. Dat Vandervelde

Brief van Paul van Ostajien aan Oscar Jespers (fragment), 3 februari 1920.

Althoewel nu bekend is. Het telegram (afkomstig van Kerenski (de Salon-socialist) aan v. d. V., door het te moeten klaar maken met meer. V. d. Velde heeft met soc. niets te doen. Bij hem kan het zich hoogstens handelen om het wetenschappelijk experimenteren van het historiematerialisties Marxisme (dat overigens geachtelijk zelf bekampt.) Dit is een man die de marxisten in Rusl. in 1917 bekampt heeft. ~~Hij is~~ C'est un artiste, quoi! Hij loopt te veel in 't gareel van v. d. Velde.

DE AFTOCHT

Titelpagina van het gedicht 'De aftocht' in *Bezette Stad* naar ontwerp van Oscar Jespers.

zich daarbij op één lijn plaatste met de gematigde socialist Kerenski zal Van Ostaijen ook al niet hebben goedgekeurd. Zijn sympathie ging immers uit naar de Bolsjewieken, die Kerenski tijdens de Oktoberrevolutie zouden verjagen. Het Kerenski-voorval hoort thuis in een context van diepe onenigheid binnen de socialistische Tweede Internationale, waarvan Vandervelde sinds 1900 voorzitter was. Kon er in de laatste jaren vóór de oorlog nog een consensus worden bereikt over de noodzaak om een oorlog te allen prijze te voorkomen, dan raakte de eensgezindheid helemaal zoek toen de Duitse socialisten in 1914 de oorlogskredieten mee goedkeurden in het parlement. Vandervelde zelf bleef tijdens de oorlog voorzitter van de Internationale, maar koos tegelijk duidelijk partij in de oorlog. In 1914 aanvaardde hij zijn benoeming door koning Albert tot Minister van Staat, in 1916 trad hij toe tot de regering in ballingschap, waarmee hij de allereerste socialistische minister werd in een Belgische regering. Hij rechtvaardigde die keuze met de hierboven ontwikkelde redenering: de centrale mogelijkheden waren reactionaire autocratieën, de oorlog tegen hen was bijgevolg gerechtvaardigd en diende niet alleen de zaak van het internationaal recht en de vrijheid, maar ook het belang van het proletariaat. Zijn houding kwam hem binnen de socialistische beweging op kritiek te staan, omdat velen vonden dat hij als voorzitter van de Tweede Internationale niet langer boven de partijen stond. Die kritiek klonk na de oorlog trouwens ook toen Vandervelde in 1919 lid werd van de Belgische delega-

À l'oeuvre donc, Messieurs!

Paul van Ostaijen in het atelier van Floris Jespers in Mortsel, augustus 1918.

tie op de vredesconferentie die het verdrag van Versailles moest voorbereiden.

Van Ostaijens opmerking dat Camille Huysmans 'te veel in 't gareel van v.d. Velde' liep, moet in dit licht worden begrepen. Vermoedelijk verwijst hij hier naar de poging om in 1917 in het neutrale Zweden een socialistische vredesconferentie te organiseren. Huysmans was daar als secretaris van het Bureau van de Tweede Internationale nauw bij betrokken. Het initiatief mislukte, onder meer door de tegenwerking van Vandervelde, die weigerde met de Duitse socialisten aan tafel te gaan zitten. Uit Van Ostaijens brief aan Jespers blijkt sympathie voor Huysmans, net als uit zijn eerder in 1920 gepubliceerde 'Open brief aan Camille Huijsmans', die trouwens naar de Stockholmconferentie verwijst.

Direct na de wapenstilstand boekten de Belgische socialisten een belangrijk succes met de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht (voor mannen), waar de partij al decennia lang voor had gestreden en dat haar in november 1919 ook een belangrijke verkiezingsoverwinning zou opleveren. Vandervelde zelf was nauw betrokken bij de naoorlogse doorstart van België, en zag er geen graten in om opnieuw in de Belgische regering te stappen, ditmaal als minister van justitie (1919-1921). Zijn 'Allons travailler'-toespraak, die mobiliseerde voor 'de positieve taak van den opbouw', past in zijn streven naar een wederopbouw van het land in sociaaldemocratische zin. Daarmee verankerde hij het Belgische socialisme voorgoed in de parlementaire democratie en ging hij dus deel uitmaken van de 'gevestigde orde'. Op 22 november 1918, de dag van zijn blijde intrede in Brussel, hield koning Albert een beroemde Troonrede, die eindigde met de oproep: 'À

l'œuvre donc, Messieurs!' Allicht zweefde hem daarbij niet hetzelfde ideaalbeeld voor ogen als Vandervelde met zijn 'Allons travailler', maar de parallel mag symbolisch heten voor de inlijving van het socialisme in het Belgische bestel. Ook hierop zal de in 1920 zeer radicale Van Ostaijens afgeknappt zijn. Hij wil niets minder dan een revolutie, een tabula rasa van het systeem, zodat een radicaal nieuwe maatschappelijke orde tot stand kan worden gebracht. Vandervelde (die aanvankelijk tot de radicale linkervleugel van zijn partij behoorde) ontpopt zich als een 'slimmerik', omdat hij nu 'opportunistisch' een prominente rol gaat spelen in de naoorlogse wederopbouw van België en de restauratie van het Belgische bestel. Vandervelde ontwikkelde zich effectief steeds meer tot een gematigde, pragmatisch naar compromissen zoekende figuur, wat hem in marxistische kringen het verwijt opleverde een reformist en een revisionist te zijn. En zoals gezegd lag ook zijn patriotisme moeilijk bij internationaal en radicaal pacifistisch denkende marxisten. Spartakistenleidster Rosa Luxemburg zou Vandervelde daarom al aan het begin van de eeuw opportunistische verwijten. Van Ostaijens trekt die lijn hier dus door.

Zijn kritische houding ten opzichte van Vandervelde zal daarnaast gemotiveerd zijn door zijn voorgeschiedenis als activist, dat wil zeggen als met de Duitse bezetter collaborerend Vlaams-nationalist. Vandervelde was geen 'Vlaaminghater': hij had begrip voor de Vlaamse verzuchtingen, en steunde verschillende wets-

Laatste pagina uit het gedicht 'De aftocht' (en uit *Bezette Stad*).

allons travailler

lig nou niet te klessen

het leven

alles is zonder zin

nu

kattedrek

waarom

waarom

waarom

ah ah

LEVE DE GE
VIVE

MAX
KREPEERDEN

!

misschien wordt eens

de nood zo groot

alle dijken breken.

voorstellen ter verbetering van de positie van het Nederlands in België. Maar hij was natuurlijk zelf geen flamingant: hij was een Franstalige Belg die zich in 1914 ook nog eens als een patriot ontpopte, en daarmee als een verklaard tegenstander van de activisten, die met *les Boches* heulden. Vandervelde maakte zich ook niet geliefd bij de activisten door in 1916 tot de Belgische regering in Le Havre toe te treden, want die werd door de activisten intens gehaat. De verhoudingen verslechterden na de oorlog nog verder omdat Vandervelde geen oren had naar de door de ex-activisten geëiste amnestie. In januari 1921, precies in de weken waarin de zelf vanwege zijn activisme tot een gevangenisstraf veroordeelde Van Ostaijen 'De aftocht' voltooide, reageerde Vandervelde in het parlement op de vraag om amnestie met de bekende woorden: 'Non! Vingt mille fois non, au nom des vingt mille soldats qui sont morts pour le pays.' Zijn uitspraak had natuurlijk bijzonder gewicht, want hij was niet alleen 'le patron' van de machtige socialistische partij, maar ook minister van justitie, zodat de kwestie onder zijn bevoegdheid viel. Vandervelde stond overigens wel open voor gratiemaatregelen, waar Van Ostaijen na zijn terugkeer uit Berlijn in 1921 ook van zou profiteren.

Dit is het grote plaatje waarin Van Ostaijens virulent afwijzende houding ten aanzien van Vandervelde moet worden gezien. Daar zijn ter afronding nog twee *finishing touches* bij aan te brengen.

Een bijkomend punt van irritatie kan zijn geweest dat de antiautoritaire Van Ostaijen weinig op had met onderdelen van het wetgevend werk van de paternalistische socialist Vandervelde, en inzonderheid met de wet van 1 sep-

tember 1920, die jongeren de toegang ontzegde tot films die niet door een commissie waren goedgekeurd. Van Ostaijen was (zo blijkt elders uit *Bezette Stad*) al sinds zijn tienerjaren een fan van de 'immorele' films waar de wet het op gemunt had.

En mogelijkwijze heeft zijn aversie voor Vandervelde ook een generationeel, sociaal en zelfs regionaal tintje. Verschillender profielen zijn ook nauwelijks denkbaar: de jonge (geb. 1896), Nederlandstalige en van huis uit katholieke kleinburger en autodidact Van Ostaijen uit het (vaak met de hoofdstad rivaliserende) Antwerpen versus de veel oudere (geb. 1866), uit een liberaal burgerlijk milieu afkomstige en van meerdere universitaire diploma's voorziene Brusselse francofoon Vandervelde. Een gelukkige match is in zulke gevallen ook nauwelijks te verwachten.

Erik Spinoy is hoogleraar Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Luik. Zijn onderzoek richt zich al van bij het begin in belangrijke mate op het werk van Paul van Ostaijen en recent met name op *Bezette Stad*. Daarnaast publiceerde hij ook over o.a. Hans Faverey, Hafid Bouazza en Anton van Wilderode. Spinoy is tevens dichter.

Paul van Ostaijen, dienstplichtig militair in het Belgische bezettingsleger in het Duitse Isum, 1922.

